

ŁUKASZ ŚPIEWŁA
Uniwersytet Rzeszowski

GRODZISKA WCESNOŚREDNIOWIECZNE Z VIII–X W. NA OBSZARZE WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO. BADANIA ARCHEOLOGICZNE I CO DALEJ? PREZENTACJA PODEJŚCIA BADACZA I PRZECIĘTNEGO CZŁOWIEKA DO ZABYTKOWEGO OBIEKTU NA WYBRANYCH PRZYKŁADACH

Streszczenie: Głównym celem artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie: badania archeologiczne i co dalej?, a także ukazanie podejścia badacza i przeciętnego człowieka do grodziska wczesnośredniowiecznego. W celu uzyskania odpowiedzi na postawione pytanie zostanie zaprezentowanych kilka przykładów wybranych wczesnośredniowiecznych założeń obronnych zlokalizowanych na terenie województwa podkarpackiego. Obszar ten posiada urozmaiconą rzeźbę terenu. W jego obrębie zlokalizowanych jest 19 obiektów, których okres funkcjonowania, lub przynajmniej jego początek, mieści się w przedziale od VIII do końca X w. W tekście przedstawiono fortyfikacje znajdujące się w miejscowościach: Budy Głogowskie, Chodakówka, Wietrzno oraz Trzcinica. W trakcie prezentacji każdego z wymienionych stanowisk zwrócono uwagę na jego lokalizację, historię badań i ich następstwo, obecny stan zachowania, a także współczesną formę użytkowania terenu. Zainteresowanie badaczy grodziskami jest duże, jednak ostatnimi czasy spada z powodu wysokich nakładów finansowych niezbędnych do przeprowadzenia badań wykopaliskowych, których miejsce nierzadko zajmowane jest przez prospekcje wykonywane za pomocą metod nieinwazyjnych. Rezultaty prac autorzy publikują w literaturze naukowej i popularnonaukowej. Do jednych z najbardziej spektakularnych przykładów należą badania stanowiska w Trzcinicy, na którym zbudowano skansen archeologiczny. Umożliwia on szeroką prezentację społeczeństwu dziedzictwa minionej przeszłości. W przypadku pozostałych omówionych obiektów ich badacze zaprezentowali wyniki eksploracji w fachowej literaturze. Odbiór społeczny pozostałości dawnych grodów jest różny, gdyż obiekt w Budach Głogowskich jest zaśmiewany, w Chodakówce znacznie ucierpiał wskutek długotrwałego użytkowania rolniczego, w Wietrznie pozostał nienaruszony przez aktywność ludzką. Najlepiej pod względem zachowania prezentuje się obiekt w Trzcinicy, który jest atrakcją turystyczną.

Słowa kluczowe: badania, grodziska, publikacje, wczesne średniowiecze, województwo podkarpackie

W artykule zostanie poruszonych kilka interesujących kwestii związanych z grodziskami wczesnośredniowiecznymi. Pierwszą z nich, a zarazem najważniejszą,

zasygnalizowano w tytule artykułu pytaniem: badania archeologiczne i co dalej? Odnosi się ona do szeroko pojętego następstwa przeprowadzenia badań archeologicznych. Ma ono znaczenie zarówno dla obiektu, badacza, jak i społeczeństwa. Ostatnie z nich zostało wyrażone przez pojęcie „przeciętny człowiek”. Prezentowane w dalszej części tekstu wybrane obiekty z obszaru województwa podkarpackiego posłużą jako ilustracja przedstawiająca podejście badacza do przedmiotu swoich badań, a także przeciętnego człowieka. Jest to druga kwestia, która została poruszona w tym artykule. Stała się ona pretekstem do postawienia pytania o odbiór społeczny wczesnośredniowiecznego założenia obronnego.

Za zakres terytorialny został przyjęty obszar obecnego województwa podkarpackiego. Cechuje go zróżnicowana rzeźba terenu. W jego obrębie wyróżniono, poczynając od północy, takie jednostki fizyczno-geograficzne (przeważnie ich części), jak: Roztocze, Kotlina Sandomierska, Wschodnie Podkarpacie (Płaskowyż Sańsko-Dniestrzański), Zewnętrzne Karpaty Zachodnie (Beskidy Zachodnie i Środkowe wraz z pogórzami), Zewnętrzne Karpaty Wschodnie (Beskidy Wschodnie)¹. W rozważanym regionie zlokalizowanych jest 19 grodzisk wczesnośredniowiecznych, których okres funkcjonowania lub przynajmniej jego początek mieści się w przedziale od VIII do końca X w.²

W tekście zostały przedstawione fortyfikacje znajdujące się w miejscowościach: Budy Głogowskie (pow. Rzeszów), Chodakówka (pow. Przeworsk), Wietrzno (pow. Krosno) oraz Trzcínica (pow. Jasło). W trakcie prezentacji każdego z wymienionych powyżej obiektów zwrócona została uwaga na jego lokalizację, historię badań i ich następstwo, obecny stan zachowania, jak też współczesną formę użytkowania.

Pierwszym omawianym obiektem jest grodzisko zlokalizowane na gruntach wsi Budy Głogowskie. Zostało ono założone na jednym z piaszczystych wzniesień leżących w obrębie południowej części Płaskowyżu Kolbuszowskiego. Kulminacja wzgórza ma wysokość bezwzględną wynoszącą 233 m n.p.m. Przewyższa o około 5 m poziom płaskiego dna doliny rzeczki Osinka. Na wschód przebiega droga łącząca wieś z przysiółkiem Podlesie. Miejsce to oddalone jest o około 500 m na północny zachód od kościoła znajdującego się w centrum miejscowości³.

Grodzisko jest niewielkim obiektem wzniesionym na planie regularnego okręgu, którego średnica zewnętrzna wynosi około 60 m. Majdan ma średnicę sięgającą około 30 m. Otacza go pojedynczy pierścień wału. Od strony zewnętrznej jego wysokość dochodzi do około 5 m, zaś od wewnętrznej zawiera się w przedziale 1–2 m. Jego powierzchnia wynosi około 0,3 ha⁴.

Obiekt w Budach Głogowskich został odkryty w 1986 r. w trakcie badań powierzchniowych wykonanych w ramach projektu „Archeologiczne zdjęcie Polski”.

¹ J. Kondracki 2011, s. 35, 279–350, ryc. 7.

² Por. J. Poleski 2011, s. 238–382.

³ A. Lubelczyk 1996, s. 85, ryc. 2.

⁴ Zob. ibidem.

Prace te zostały przeprowadzone przez Ewę Banasiewicz i Annę Barłowską, które działały z ramienia Muzeum Okręgowego w Rzeszowie. W latach 1994–1995 prace sondażowo-ratownicze na stanowisku podjął Antoni Lubelczyk związany również ze wspomnianym muzeum. W ich ramach zostały założone cztery wykopy oznaczone jako: III/94, IIIA/95, VII/95, VIII/95. W obrębie sondazy III/94 i IIIA/95 została rozpoznana wewnętrzna konstrukcja wału. Odkryto pozostałości spalonej konstrukcji skrzyniowej. Dwa pozostałe wykopy założono na majdanie, jednakże w ich obrębie nie uchwycono warstwy kulturowej ani pozostałości wewnętrznej zabudowy mieszkalnej⁵.

Antoni Lubelczyk przedstawił wyniki swoich badań w części obszernego artykułu⁶. Stan zachowania reliktyw grodu jest bardzo dobry. W głównej mierze przyczynił się do tego porastający go las, który w znacznym stopniu spowolnił proces erozyjnej destrukcji wału (fot. 1). Obszar stanowiska i jego najbliższa okolica są nadzorowane przez służby leśne, których najbliższa placówka zlokalizowana jest w pobliżu.

W kwestii odbioru społecznego prezentowanego grodziska można niewiele powiedzieć. Nie pełni funkcji atrakcji turystycznej, w związku z czym nie jest miejscem często odwiedzanym przez ludzi. Jednakże jego istnienie i lokalizacja są obecne w świadomości niektórych starszych mieszkańców wsi. Niestety ostatnimi czasy zostało zaobserwowane niepokojące zjawisko polegające na wykorzystywaniu zagłębień nierównej powierzchni majdanu jako miejsca do nielegalnego porzucania śmieci (fot. 2).

Kolejny prezentowany obiekt położony jest na gruntach wsi Chodakówka. Został wybudowany na wzgórzu „Sietesak”, którego wysokość bezwzględna wynosi 352,7 m n.p.m. Wzniesienie to leży w obrębie północnego progu Pogórza Dynowskiego. Posiada stromo opadające zbocza w kierunku zachodnim, północno-zachodnim i północnym. Są one porośnięte lasem. Od południa łączy się z następnym wzniesieniem, którego wysokość bezwzględna wynosi 391 m n.p.m. Grodzisko zajmuje prawie całą partię szczytową wzgórza, które z trzech stron opływają dopływy Markówki. Wschodnia część stanowiska nachylona jest łagodnie w kierunku południowym. Znajdują się na niej pola uprawne i nieużytki. Miejsce to oddalone jest o około 180 m na południowy zachód od ostatnich zabudowań wsi Chodakówka⁷.

Obiekt jest założeniem czteroczołowym, składającym się z grodu właściwego – zwanego „zamkiem”, majdanu oraz dwóch międzywali. Ma w rzucie poziomym kształt nieforemnej czworokąta o zaokrąglonych narożnikach. Powierzchnia grodziska przekraczająca 11 ha została określona na podstawie zasięgu zewnętrznych

⁵ Ibidem, s. 85, 103–105, ryc. 2.

⁶ Ibidem.

⁷ W. Poradyło 1999, s. 97–98, ryc. 1.

podnóży wałów. Wymiary wynoszą: około 450 m po linii południowy zachód – północny wschód i 350 m po linii południowy wschód – północny zachód. Majdan zajmuje powierzchnię około 6,6 ha. Od strony zewnętrznej jest ograniczony zróżnicowaną ilością wałów, co w znacznym stopniu odzwierciedla stan zachowania całego kompleksu obronnego. Od strony północnej otacza go podwójna linia umocnień, od zachodniej potrójna, zaś od wschodniej i południowej pojedyncza. Odległość między poszczególnymi nasypami jest zmienna. Przykładowo w części północnej dystans dzielący wał zewnętrzny od wewnętrznego zawiera się w przedziale od 20 do 60 m. W najwyższej części majdanu jest zlokalizowany „zamek”. Ma on plan nieregularnego czworokąta ze ściętym południowo-wschodnim narożnikiem, którego powierzchnia sięga około 0,2 ha. Jego wymiary mierzone wzdłuż grzbietów zachodniego i północnego wału są równe 57,5 i 41 m⁸.

Początki zainteresowania badaczy grodziskiem w Chodakówce sięgają lat 30. i 40. XX w. Jako pierwszy zwrócił uwagę na obiekt Ignacy Błaszkiwicz, archeolog amator z Husowa. Dalsze prace podjął Gabriel Leńczyk, zatrudniony w Muzeum Archeologicznym w Krakowie. W 1932 r. wykonał badania powierzchniowe stanowiska, zaś w 1946 r. przeprowadził rozpoznanie sondażowe. W trakcie prac zostały założone 4 niewielkie wykopy, które były zlokalizowane w centralnej części założenia obronnego. Trzy z nich objęły swoim zasięgiem umocnienia „zamku. Zachodni odcinek wału grodu właściwego przecięły dwa wykopy, a trzeci zewnętrzną część północnego odcinka. Na podstawie odkrytych wewnątrz reliktyw autor określił konstrukcję wałów jako drewniano-ziemną. Ostatni sondaż został założony przy drodze polnej leżącej na północ od grodziska. W jego obrębie odkryto pozostałości wczesnośredniowiecznego budynku⁹.

Kolejnym badaczem, który podjął prace na obiekcie, był Andrzej Żaki związany z Karpacką Ekspedycją Archeologiczną. W 1951 r. dokonał weryfikacyjnego rozpoznania powierzchniowego¹⁰. Następnie w 1996 r. Kazimierz Trafas i Ireneusz Jędrzychowski sporządzili nowy plan sytuacyjno-wysokościowy obiektu. W latach 1998–2000 Wojciech Blajer, działając z ramienia Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, przeprowadził badania powierzchniowe w ramach projektu „Archeologiczne zdjęcie Polski”¹¹.

Gabriel Leńczyk odniósł się do wyników swoich badań w kilku krótkich artykułach zamieszczonych na łamach czasopism naukowych, popularnonaukowych, a także w katalogowym opracowaniu grodów i zamczysk znajdujących się na obszarze Małopolski¹². Późniejsi badacze przywoływali rezultaty tych prac w częściach

⁸ Ibidem, s. 98–99, ryc. 2.

⁹ *Nowe wykopaliska* 1932, s. 75; G. Leńczyk 1938, s. 102–104; 1948, s. 157; 1983, s. 15–16, ryc. 11–12; W. Poradyło 1999, s. 101–103.

¹⁰ J. Kurczab 2003, s. 97.

¹¹ W. Poradyło 1999, s. 98, 99, ryc. 2; W. Blajer 2000, s. 142, ryc. 1.

¹² G. Leńczyk 1938; 1948; 1983.

swoich artykułów publikowanych w czasopismach naukowych¹³, a także w wydawanych przez siebie książkach¹⁴.

Grodzisko zachowało się słabo do czasów współczesnych. Znaczny wpływ na to miało sprzyjające dla rozwoju rolnictwa ukształtowanie terenu w obrębie stanowiska, na którym znajdowały się długotrwale użytkowane pola uprawne (fot. 3).

W kwestii odbioru społecznego obiektu można wypowiedzieć się jedynie w ograniczonym zakresie, jak to miało miejsce w przypadku poprzednio omawianego założenia obronnego. Nie jest on atrakcją turystyczną, w związku z czym nie często odwiedzają go ludzie. Niektórzy starsi mieszkańcy wsi są świadomi jego istnienia i lokalizacji. Ostatnio zmniejsza się intensywność użytkowanie pól uprawnych położonych na majdanie, co z pewnością wpłynie pozytywnie na spowolnienie procesu niszczenia widocznych na powierzchni terenu wałów.

Trzeci omawiany w niniejszym artykule kompleks obronny zlokalizowany jest na gruntach wsi Wietrzno. Został on zbudowany na cypłowatym grzbiecie wzgórza, którego wysokość bezwzględna wynosi 425,4 m n.p.m. Wzgórze to leży na lewym brzegu doliny rzeki Jasiołki, będącej dopływem Wisłoki, w obrębie Pogórza Jasielskiego. Wyniesienie ma strome stoki od strony północnej, wschodniej i południowej, natomiast od zachodu łączy się on z wypłaszczeniem szczytowym. Samo grodzisko położone jest na wysokości 380–400 m n.p.m. Jest ono oddalone o około 600 m na północ od zabudowań wsi Wietrzno. Co ciekawe, na obszarze stanowiska przebiega granica gruntów sąsiadujących ze sobą miejscowości Wietrzno i Bóbrka¹⁵.

Grodzisko jest założeniem czteroczęściowym składającym się z grodu właściwego i 3 podgrodzi. W rzucie poziomym jego plan przypomina swoim kształtem nerkę. Powierzchnia całego kompleksu obronnego wynosi 3 ha. Jego długość mierzona wzdłuż linii zachód, północny zachód – wschód, południowy wschód jest równa 280 m. Szerokość zawiera się w przedziale od 90 do 140 m. Gród właściwy znajduje się w obrębie wschodniej części obiektu. W rzucie poziomym ma kształt owalu o wymiarach 90 x 70 m. Zajmuje obszar o powierzchni 55–57 arów. Od strony zachodniej, północno-zachodniej przylegają do niego ustawione szeregowo podgrodzia. Od zewnątrz ograniczają je wały wraz z poprzedzającymi je fosami. Odległość między poszczególnymi nasypami sięga od 20 do 55 m¹⁶.

Badacze zaczęli interesować się pozostałościami grodu w Wietrznie pod koniec lat 20. XX w. Pierwsze rozpoznanie powierzchniowe stanowiska wykonał w 1928 r. Roman Jakimowicz działający z ramienia Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. W trakcie prac został sporządzony plan stanowiska, wykonano pomiary, a także dokumentację fotograficzną¹⁷.

¹³ W. Poradyło 1999.

¹⁴ J. Poleski 2011, s. 249–250.

¹⁵ A. Żaki 1951, s. 500–501; J. Poleski 2011, s. 349.

¹⁶ A. Żaki 1956, s. 114–115.

¹⁷ R. Jakimowicz 1935.

Dalsze prace badawcze na obiekcie miały miejsce w latach 50 XX w. Podjął je Andrzej Żaki wraz ze swoim zespołem w ramach wspomnianej już wcześniej Karpackiej Ekspedycji Archeologicznej. W latach 1951–1957 zostały przeprowadzone stacjonarne badania wykopaliskowe. W ich trakcie rozpoznano: majdan grodu właściwego, trzy podgrodzia, wszystkie cztery wały, jak i przylegające do nich od zewnątrz fosy. W obrębie głównego członu grodu odkryto: 4 chaty, 17 palenisk (domniemane pozostałości kolejnych chat), a także jamy zasobowe. Na środku trzeciego podgrodzia uchwycono pozostałości pionowej ściany złożonej z drewnianych pali, do której z jednej strony przylegał bruk kamienny. Wewnątrz rozpoznanych nasypów odkryto pozostałości zwęglonej konstrukcji przekładkowej¹⁸.

Ostatnie badania prezentowanego stanowiska miały miejsce pod koniec pierwszej dekady XXI w. W 2008 r. Jan Gancarski i Tomasz Leszczyński, związani z Muzeum Podkarpackim w Krośnie, podjęli prace sondażowe¹⁹.

Roman Jakimowicz przedstawił rezultaty swojej wizji lokalnej w artykule zamieszczonym na łamach czasopisma naukowego²⁰. Z kolei Andrzej Żaki zaprezentował wyniki swoich badań w kilku artykułach zamieszczonych na łamach czasopism o charakterze naukowym i popularnonaukowym²¹.

Grodzisko w Wietrznie jest bardzo dobrze zachowane. Znaczny wpływ miał na to las porastający gród i najbliższą okolicę, a także położenie w niewielkiej odległości od niego szybu wiertniczego i urządzenia tłoczącego ropę naftową (fot. 4 i 5). Z aparaturą wydobywczą związana jest strefa ochronna, która jest stale nadzorowana przez pracowników przemysłu górniczego, co wpływa pośrednio na ochronę stanowiska przed dewastacją.

W tym przypadku na temat odbioru społecznego można powiedzieć nieco więcej. Widoczne na powierzchni terenu wały są częściej odwiedzane tak przez mieszkańców wsi, jak i osoby przybywające do miejscowości lub jej okolicę w celach związanych z aktywnością zawodową czy odpoczynkiem. Obiekt ten jest również wzmiankowany w literaturze turystyczno-krajoznawczej. Jego istnienie i lokalizacja są obecne w świadomości okolicznej ludności i turystów.

Jako ostatnie zostaną zaprezentowane pozostałości grodu zlokalizowanego na gruntach miejscowości Trzcinica. Wspomniany kompleks wzniesiono na cyplu wyraźnie wyodrębnionym z trzech stron głębokimi dolinami. Występ ten leży na krawędzi wysoczyzny stanowiącej w tym miejscu zachodni brzeg doliny rzeki Ropy w obrębie Pogórza Ciężkowickiego i Kotliny Jasielsko-Krośnieńskiej. Wznosi się on o około 30 m ponad poziom terasy zalewowej. Jego stoki stromo opadają w kierunku północnym, wschodnim i południowym. Ich nachylenie sięga od 20° do 40°. Miejsce

¹⁸ W. Stadnik, A. Żaki 1959; A. Żaki 1951, s. 503–505; 1956, s. 116–123; 1957, s. 4–18; 1960, s. 72–73.

¹⁹ A. Muzyczuk 2010, s. 311. Nie opublikowano bliższych rezultatów tych badań.

²⁰ R. Jakimowicz 1935.

²¹ W. Stadnik, A. Żaki 1959; A. Żaki 1951; 1956; 1957; 1960.

to oddalone jest o około 1,6 km w kierunku południowo-wschodnim od kościoła znajdującego się w centrum wsi²².

Omawiany obiekt jest założeniem czteroczęściowym. Składa się z grodu właściwego i przylegających do niego od strony zachodniej podgrodzi. W rzucie poziomym plan ma wydłużony, nieregularny kształt. Powierzchnia całkowita wynosi około 3,5 ha. Długość mierzona wzdłuż linii wschód, północny wschód – zachód, południowy zachód jest równa 275 m, natomiast szerokość dochodzi maksymalnie do 115 m. Główny człon usytuowany jest w obrębie wschodniej części obiektu. W rzucie poziomym ma plan trójkąta z zaokrąglonymi narożnikami, którego powierzchnia nieznacznie przekracza 0,5 ha. Od strony zachodniej przylegają do niego ustawione szeregowo podgrodzia. Od zewnątrz ograniczają je wały wraz z poprzedzającymi fosami. Odległość między poszczególnymi nasypami sięga 60–70 m. Linie obronne pierwszego i drugiego podgrodzia przebiegają równolegle względem siebie od południa. Odległość tak między nimi, jak i względem południowego odcinka chroniącego gród właściwy wynosi około 15–17 m²³.

Początki zainteresowania grodziskiem w Trzcinicy sięgają lat 90. XIX w. W 1894 r. ksiądz Józef Dybaś, proboszcz miejscowej parafii, podjął próby przeprowadzenia amatorskich badań wykopaliskowych. Podczas wykonywanych prac zwrócił uwagę na występujące w obrębie nasypów fragmenty polepy, które błędnie utożsamiał z pozostałościami budynku lub muru ceglanego. W tym samym roku ksiądz Władysław Sarna, badacz historii regionalnej, i Stanisław Tomkowicz, konserwator zabytków w okręgu Galicji Zachodniej, dokonali wizji lokalnej widocznych w terenie wałów. W trakcie prac został sporządzony pierwszy schematyczny plan założenia²⁴.

Kolejny wzrost aktywności badawczej na obiekcie miał miejsce pod koniec lat 50. i w latach 60. XX w. W 1957 r. A. Żaki, współpracując z Heleną Zoll-Adamikową, dokonał rozpoznania powierzchniowego i sondażowego stanowiska. W trakcie wspomnianych prac został pozyskany materiał zabytkowy związany z kulturą mierzanowicką oraz okresem wczesnego średniowiecza²⁵. Rok później Antoni Kunysz, zatrudniony w Muzeum Okręgowym w Rzeszowie, wykonał kolejne badania powierzchniowe stanowiska²⁶. Badacz powrócił tu również w 1962 r., podejmując prace wykopaliskowe, w trakcie których zostały założone 3 wykopy o łącznej powierzchni wynoszącej 114 m². Wykopy były zlokalizowane na obszarze grodu właściwego i przylegającego do niego od zachodu pierwszego podgrodzia. Niezwykle ważną sprawą było rozpoznanie konstrukcji wewnętrznej wałów głównego członu i pierwszego podgrodzia, a także uchwycenie ewentualnej zabudowy mieszkalnej grodu. Na obszarze badanego podgrodzia uchwyciono ślady budynków,

²² Por. J. Gancarski 2011, s. 14–15; J. Kondracki 2011, s. 342–343.

²³ J. Gancarski, J. Poleski 2006, s. 235–238; J. Gancarski 2011, s. 15.

²⁴ J. Gancarski 2011, s. 9; Wł. Sarna 1908, s. 166–167; S. Tomkowicz 2001, s. 94, 114.

²⁵ H. Zollówna, A. Żaki 1958.

²⁶ A. Kunysz 1961, s. 126.

natomiast w obrębie wykopów przecinających nasypy odkryto pozostałości zwęglonej konstrukcji przekładkowej²⁷.

Najbardziej zakrojone na szeroką skalę badania wykopaliskowe grodziska w Trzcinicy przypadają na lata 90. XX w. i pierwszą dekadę XXI w. Przeprowadził je Jan Gancarski, działając z ramienia Muzeum Regionalnego w Jaśle (lata 1991–1997), a następnie Muzeum Podkarpackiego w Krośnie (lata 2005–2006). W trakcie obu kampanii został przebadany obszar o łącznej powierzchni 1566,75 m². W ramach prac rozpoznano: gród właściwy, trzy podgrodzia oraz elementy fortyfikacji całego założenia. W wykopach zlokalizowanych na majdanie i podgrodziach zostały odkryte obiekty i zabytki związane z grupą pleszewską kultury mierzanowickiej, kulturą Otomani-Füzesabony oraz okresem wczesnego średniowiecza. Fortyfikacje chroniące główny człon kompleksu grodowego, pierwsze i drugie podgrodzie zawierały pozostałości konstrukcji przekładkowej, natomiast wał zewnętrzny ostatniego podgrodzia posiadał wewnątrz zachowane relikty konstrukcji plecionkowej²⁸.

Kluczowym wydarzeniem pod względem prac nad zachowaniem i udostępnieniem dla zwiedzających obiektu była budowa skansenu archeologicznego, do której przystąpiono w 2007 r.

Władysław Sarna i Stanisław Tomkowicz jako pierwsi wzmiankowali omawiane grodzisko w swoich książkach²⁹. Andrzej Żaki i Antoni Kunysz przedstawili wyniki swoich badań w artykułach zamieszczonych na łamach czasopism naukowych³⁰, natomiast Jan Gancarski prezentował je w artykułach naukowych i popularnonaukowych, a także w publikacjach książkowych³¹.

Omawiane założenie obronne zachowało się bardzo dobrze do współczesności. Znacznie przyczynił się do tego las, który spowolnił postępujący wraz z upływem czasu proces destrukcji. W celu szerokiej prezentacji wyników badań został wybudowany skansen archeologiczny. W jego skład wchodzi m.in.: pawilon wystawowy i repliki wiosek leżące u podnóża grodu, a także wałów i zabudowań znajdujących się na samym stanowisku (fot. 6). Na terenie skansenu odbywają się imprezy oraz festyny związane z rekonstrukcją historyczną.

Kwestię odbioru społecznego można znacznie szerzej przedstawić, niż to miało miejsce w poprzednio omawianych przypadkach. Zachowane pozostałości grodu, które są elementem placówki muzealnej, są bardzo często odwiedzane zarówno przez mieszkańców, jak i turystów. Miało na to wpływ utworzenie skansenu archeologicznego, który stał się atrakcją turystyczną o charakterze ponadlokalnym. Grodzisko jest często wzmiankowane w literaturze tak turystyczno-krajoznawczej,

²⁷ A. Kunysz 1962; 1968, s. 6, 76–78, ryc. 5a i b.

²⁸ J. Gancarski 2006; 2011.

²⁹ Wł. Sarna 1908; S. Tomkowicz 2001.

³⁰ H. Zollówna, A. Żaki 1958; A. Kunysz 1961; 1962; 1968.

³¹ J. Gancarski, J. Poleski 2006; J. Gancarski 2011.

jak i naukowej. Jego istnienie i lokalizacja są obecne w świadomości mieszkańców wsi, a także przybywających tu z różnych stron kraju i zagranicy turystów.

Przedstawione przykłady grodzisk w Budach Głogowskich, Chodakówce, Wietrznie i Trzcinicy wskazują na znaczne zainteresowanie badaczy obiektami tego typu. Archeolodzy chętnie rozpoznawali je tak powierzchniowo, jak i wykopaliskowo. Jednakże ostatnimi czasy spada intensywność podejmowanych rozpoznań wykopaliskowych z powodu rozwoju metod nieinwazyjnych i relatywnie wysokich nakładów finansowych potrzebnych na prowadzenie tego rodzaju prac. Wyniki swoich badań autorzy przedstawili zarówno w literaturze *stricto* naukowej, jak i popularnonaukowej. Zdarzają się również częste nawiązania do wyników badań archeologicznych w literaturze turystyczno-krajoznawczej. Najlepsze efekty przyniosły badania „Wałów Królewskich” w Trzcinicy, które stały się częścią wzniesionego skansenu archeologicznego. Umożliwił on szeroką prezentację społeczeństwu dziedzictwa minionej przeszłości. W przypadku pozostałych omawianych stanowisk autorzy badań zaprezentowali jedynie wyniki swoich eksploracji w literaturze fachowej.

Niezwykłe interesującą kwestią jest odbiór społeczny wczesnośredniowiecznych założeń obronnych. Jest on definiowany na podstawie świadomości istnienia i lokalizacji obiektu, stanu zachowania, formy obecnego użytkowania oraz posiadanych walorów turystycznych.

Już samo istnienie i położenie obiektu jest obecne w różnym stopniu w świadomości mieszkańców wsi czy przybywających do niej ludzi. Grodziska znajdujące się w Budach Głogowskich i Chodakówce znane są przeważnie niektórym starszym mieszkańcom tych miejscowości. Nie są one miejscami często odwiedzanymi przez ludzi. Na pierwszym z wymienionych zaobserwowano obecność dzikiego wysypiska śmieci, natomiast drugie znacznie ucierpiało wskutek długotrwałego użytkowania rolniczego pól znajdujących się na majdanie. Zupełnie inna jest sytuacja w przypadku założeń obronnych w Wietrznie i Trzcinicy. Są one znane o wiele bardziej okolicznym mieszkańcom czy przybywającym z różnych stron kraju i zagranicy turystom. Przyczyniło się do tego wzmiankowanie na ich temat w literaturze turystyczno-krajoznawczej, w związku z czym pełnią funkcję co najmniej lokalnych atrakcji turystycznych. Ich bardzo dobre zachowanie jest efektem porastania terenu, na którym się znajdują, przez las. Również duży wpływ ma nadzór nad obszarem, gdzie są one zlokalizowane. W Wietrznie teren jest dozorowany przez pracowników przemysłu wydobywczego kontrolujących stan urządzeń, zaś w Trzcinicy pracowników skansenu archeologicznego.

Jak zaprezentowano w niniejszym artykule, grodzisko wczesnośredniowieczne, badacz i społeczeństwo są połączone ze sobą bardzo silnymi wzajemnymi więzami. Obejmują one zarówno relację badacz – przedmiot badań, jak i szeroko pojęty odbiór społeczny badanego obiektu i rezultatów tych prac.

WYKAZ SKRÓTÓW

AAC – „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków.

SA – „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków.

BIBLIOGRAFIA

- Blajer W., *Rozpoznawcze badania wykopaliskowe na stan. 3 w Chodakówce, pow. przeworski (stan. 163 na obszarze AZP 104 – 79)*, „Rocznik Przemyski”, XXXVI(2000), s. 141–147.
- Gancarski J., *Trzcinica – Karpacka Troja*, Krosno 2011.
- Gancarski J., Poleski J., *Trzcinica, pow. Jasło – najstarsze wczesnośredniowieczne grodzisko w Karpatach polskich* [w:] *Wczesne średniowiecze w Karpatach polskich*, red. J. Gancarski, Krosno 2006, s. 235–252.
- Jakimowicz R., *Grodzisko pod przełęczą Dukielską*, „Wiadomości Archeologiczne”, XIII(1935), s. 173–174.
- Kondracki J., *Geografia regionalna Polski*, Warszawa 2011.
- Kurczab J., *O działalności Karpackiej Ekspedycji Archeologicznej* [w:] *Polonia Minor Medii Aevi. Studia ofiarowane Panu Profesorowi Andrzejowi Żakiemu w osiemdziesiąt rocznicę urodzin*, red. Z. Woźniak, J. Gancarski, Kraków–Krosno 2003, s. 83–118.
- Kunysz A., *Grodziska w województwie rzeszowskim*, „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1966” (1968), s. 25–87.
- Kunysz A., *Sprawozdanie z działalności działu archeologicznego Muzeum Okręgowego w Rzeszowie za rok 1958–1959*, „Wiadomości Archeologiczne”, 27(1961), s. 125–127.
- Kunysz A., *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na grodzisku w Trzcinicy pow. Jasło*, „Sprawozdanie Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1962” (1962), s. 21–24.
- Leńczyk G., *Katalog grodzisk i zamczysk z terenu Małopolski*, opr. S. Kołodziejewski, Kraków 1983.
- Leńczyk G., *Nowe stanowiska przedhistoryczne w woj. rzeszowskim*, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności”, 49/3(1948), s. 166–169.
- Leńczyk G., *Zamki i grodziska nad Wisłokiem*, „Z Otchłani Wieków”, 13/7–8(1938), s. 99–104.
- Lubelczyk A., *Kompleks osadniczo-obronny z okresu wczesnego średniowiecza w Budach Głogowskich, woj. Rzeszów (Sprawozdanie z badań sondażowo-ratowniczych na stan. 11 i 36 przeprowadzonych w roku 1994 i 1995)*, „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, XVII(1996), s. 85–111.
- Muzyczuk A., *Historia archeologii w krośnieńskim muzeum* [w:] *Varia Sententiae. Księga jubileuszowa działu archeologii Muzeum Okręgowego w Rzeszowie*, red. J. Podgórska-Czopek, Rzeszów 2010, s. 305–323.
- Nowe wykopaliska*, „Z Otchłani Wieków”, 7/4–5(1932), s. 67–76.
- Poleski J., *Naszacowice. Ein frühmittelalterlicher Burgwall am Dunajec. II. Fundstoff, Funktion, inter-regionale Beziehungen Burgenbau in Kleinpolen*, Kraków 2011.
- Poradyło W., *Wczesnośredniowieczne grodzisko w Chodakówce, gm. Kańczuga, woj. podkarpackie*, „Rocznik Przemyski”, XXXV/2(1999), s. 97–105.
- Sarna Wł., *Opis powiatu jasielskiego*, Jasło 1908.
- Stadnik W., Żaki A., *Badania grodziska Wietrzno-Bóbrka, pow. Krosno w r. 1955*, „Sprawozdania Archeologiczne”, 5(1959), s. 225–227.
- Tomkowicz S., *Stanisława Tomkowicza inwentarz zabytków powiatu jasielskiego / z rękopisów autora wydali i własnymi komentarzami opatrzyli Piotr i Tadeusz Łopatkiewiczowie*, Kraków 2001.

- Zollówna H., Żaki A., *Grodzisko w Trzcinicy pow. Jasło (Polska)*, „Acta Archaeologica Carpathica”, I/1(1958), s. 114–115.
- Żaki A., *Badania grodziska Wietrzno-Bóbrka pow. Krosno w 1954 r.*, „Sprawozdania Archeologiczne”, 2(1956), s. 112–128.
- Żaki A., *Karpacka ekspedycja archeologiczna w roku 1957*, „Sprawozdania Archeologiczne”, 11(1960), s. 71–80.
- Żaki A., *Sprawozdanie z prac badawczych prowadzonych w Wietrznie-Bóbrce, pow. krośnieński, i okolicy*, „Przegląd Zachodni”, 7(1951), s. 499–509.
- Żaki A., *Wietrznów – wczesnośredniowieczny gród graniczny w świetle badań z lat 1952–1953*, „Wiadomości Archeologiczne”, 24(1957), s. 1–36.

Łukasz Śpiewła, Grodziska wczesnośredniowieczne z VIII–X w. na obszarze województwa podkarpackiego. Badania archeologiczne i co dalej? Prezentacja podejścia badacza i przeciętnego człowieka do zabytkowego obiektu na wybranych przykładach

Fot. 1. Grodzisko w Budach Głogowskich – widok wału od strony północnej

Źródło: archiwum autora.

Fot. 2. Grodzisko w Budach Głogowskich – śmiecie porzucone w jednym z zagłębień na obszarze majdanu

Źródło: archiwum autora.

Fot. 3. Grodzisko w Chodakówce – widok z majdanu na „zamek”

Źródło: archiwum autora.

Fot. 4. Grodzisko w Wietrznie-Bóbrce – widok na wał otaczający gród właściwy, w tle urządzenie górnicze

Źródło: archiwum autora.

Fot. 5. Grodzisko w Wietrznie-Bóbrce – widok z pierwszego podgrodzia na wał otaczający gród właściwy

Źródło: archiwum autora.

Fot. 6. Grodzisko w Trzcinicy – widok z wału zewnętrznego trzeciego podgrodzia na podgrodzie drugie i ograniczający je od wschodu wał

Źródło: archiwum autora.